

DISTRIBUCIÓ I DIVERSITAT DE LES ORQUÍDIES (*ORCHIDACEAE*) AL RIPOLLÈS (CATALUNYA, NE D'ESPANYA)

Ferran González-Prat, Daniel Puig i Maideu,
Joan Gil i Santano i Anna Folch i Albareda*

Paraules clau:

Orchidaceae, orquídiess, diversitat, distribució, conservació, Ripollès, Pirineus Orientals, Catalunya.

Resum: Oferim informació de les espècies d'orquídiess que es troben a la comarca del Ripollès, i també dades de la seva distribució. De les 58 que hi ha a Catalunya, al Ripollès se n'han trobades 43. També fem alguns comentaris sobre la conservació d'aquest grup de monocotiledònies a la comarca.

Keywords:

Orchidaceae, orchids, diversity, distribution, conservation, Ripollès, Eastern Pyrenees, Catalonia, Spain.

Abstract: Distribution and diversity of orchids (*Orchidaceae*) in the Ripollès county (Catalonia, NE Spain)

The diversity and distribution of orchids in the catalan Ripollès district, in the eastern Pyrenees (Spain) are described. A total of 43 species have been localized in the area, out of 58 species in all Catalonia. Status and conservation of some species are discussed.

* GEDENA-Ripollès (Grup d'Estudi i Defensa de la Natura)
Centre Eudald Graells, Passeig Sant Joan, 1 - 17500 RIPOLL
c/e: gedena@eresmas.net

© Text: Ferran González-Prat, Daniel Puig i Maideu, Joan Gil i Santano i Anna Folch i Albareda
© Fotografies: Ferran González-Prat

Introducció

Aquest treball recull les dades de què disposem sobre les espècies d'orquídies del Ripollès i la seva distribució, aconseguides durant el treball de camp dut a terme pels autors. També hi incloem les citacions publicades per altres autors.

Ja l'any 1983 alguns de nosaltres vam publicar un estudi amb el llistat d'espècies que fins aleshores s'havien trobat al Ripollès (Canals *et al.*, 1983). Més tard n'hem pogut trobar d'altres de gran interès, com *Cypripedium calceolus* (sabateta de Venus) i *Corallorhiza trifida*.

De les 58 espècies d'orquídies que s'han trobat a Catalunya, 43 les hem pogut observar al Ripollès o n'han estat citades. Les característiques biogeogràfiques de la comarca, amb altituds des dels 600 fins als 2913 m, i amb comunitats vegetals centreeuropees i mediterrànies, permeten que s'hi puguin trobar des d'espècies de distribució mediterrània, com les abelleres (*Ophrys*), fins a espècies boreals, com *Corallorhiza trifida*, o eurosiberianes, com *Cypripedium calceolus*.

Material i mètode

La distribució es presenta en mapes dividits en quadrícules de 10 x 10 km segons el sistema UTM (*Universal Transverse Mercator*). Tots els quadrats del Ripollès es troben dins la quadrícula 31T DG de 100 x 100 km. La nomenclatura dels quadrats estudiats està representada a la figura 1.

La presència d'una espècie en un quadrat s'indica amb un cercle ple ● si correspon a observacions dels autors, mentre que les citacions bibliogràfiques d'altres autors es representen amb un cercle buit ○.

La determinació de les espècies s'ha efectuat visualment *in situ* o mitjançant fotografies, però sense recollir ni arrencar cap exemplar. En l'aspecte taxonòmic, prenem com a referència

les espècies àmplies, deixant de banda, de moment, les petites espècies i la majoria d'entitats infraspecífiques.

	29	39	49	59	
18	28	38	48	58	68
17	27	37	47		
16	26	36	46		

Figura 1

Catàleg d'espècies. Distribució i hàbitat

Com a resultat del treball de camp i del recull d'informació publicada sobre les orquídies del Ripollès, presentem el catàleg d'espècies següent:

1. *Cypripedium calceolus* L.

(sabateta de Venus, esclòps de la Mare de Déu)

Aquesta espècie fou citada al segle XVIII de la plana de Vic, i al segle XIX del Conflent i de prop de Ripoll (Costa, 1877). També sembla que va ser trobada a la serra del Capsacosta a la dècada dels 50, però no es va redescobrir del cert a Catalunya fins a la dècada dels 80 (Lazare *et al.*, 1987; Aymerich, 2001). Es va retrobar per primera vegada a la comarca del Berguedà, i el maig de l'any 1987 la vam trobar al Ripollès. En coneixem una única població al peu d'una cinglera orientada al Nord, on comparteix hàbitat amb espècies com *Sesleria coerulea*, *Ranunculus thora*, *Pulsatilla alpina*, *Valeriana montana*, *Laserpitium nestleri*, *Pedicularis foliosa* i *Veronica urticifolia*. Al Ripollès, aquesta espècie, es troba en situació molt delicada, ja que amb una població de només 10-15 exemplars, els cèrvids salvatges, el bestiar domèstic i les esllavissades la posen en perill de desaparició.

Per tal de preservar-la al màxim, no concretem la seva situació exacta.

2. *Epipactis microphylla* (Ehrh.) Swartz

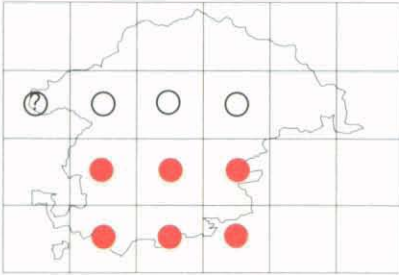
Citada per Morer (1879) i Viñas (1993) del municipi de Camprodon, entre 900 i 1000 m, i per Vayreda (1882) de Ribes de Freser.

Nosaltres no l'hem trobada.

3. *Epipactis palustris* (L.) Crantz

Espècie present en jonqueres i molleres de la comarca.

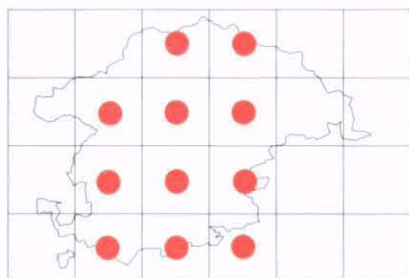
4. *Epipactis atrorubens* (Hoffm.) Schult.

Espècie poc abundant, però força estesa pels boscos clars i els prats de la part meridional de la comarca. Floreix cap al juliol.

5. *Epipactis helleborine* (L.) Crantz

Espècie també molt estesa en boscos aclarits (fagedes, pinedes i rouredes) i prats de tota la comarca.

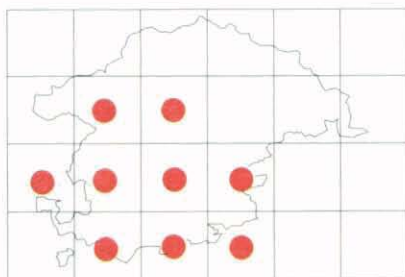
6. *Cephalanthera rubra* (L.) L.C.M. Richard (curraïà vermell)

Espècie de vores de bosc en racons ombrívols, tant en rouredes i fagedes com en pinedes secundàries de pi roig sobre terrenys calcaris.

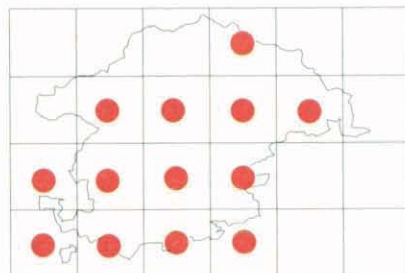
7. *Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce (curraïà pàl·lid)

Comuna en pinedes de pi roig i rouredes, en sòls calcaris.

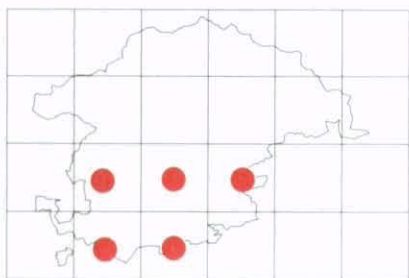
8. *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch (curraïà blanc)

Preferentment en terrenys calcaris, en tota mena de boscos més o menys aclarits, i també en prats i pastures.

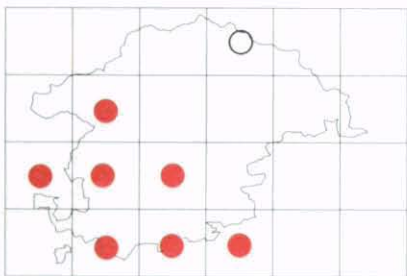
9. *Limodorum abortivum* (L.) Swartz ssp. *abortivum*

Present només a la part més meridional de la comarca, i de forma localitzada. Aquesta espècie no havia estat mai citada de la comarca. Les localitats on l'hem trobat són les següents: Sant Esteve de Vallespirans, Les Llosses (DG26), Bufatals, Ripoll (860 m, DG27); Estiula, Les Llosses (890 m, DG27); Molins de Vilardell, Ripoll (800 m, DG 37); El Catllar, Ripoll (840 m, DG37); Sota Saltor, Ogassa (1240 m, DG37); i Can Manyo, Sant Joan de les Abadesses (970 m, DG47).

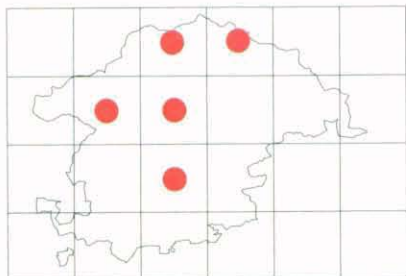
10. *Neottia nidus-avis* (L.) L.C.M. Richard

Espècie també molt localitzada, que es fa en boscos i vores de bosc ombrívols.

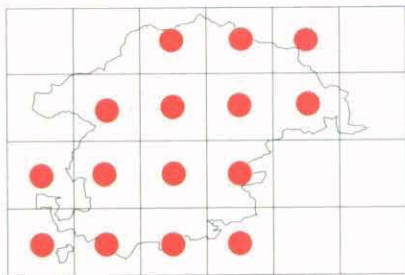
11. *Listera cordata* (L.) R. Br.

Espècie rara a la comarca, que només s'ha pogut trobar en boscos de pi negre i avetoses per sobre dels 1400 m d'altitud a la Vall de Ribes i a la Vall de Camprodon.

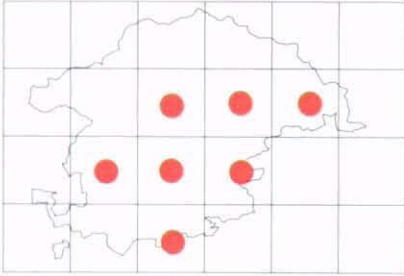
12. *Listera ovata* (L.) R. Br. in Aiton

Espècie molt comuna en prats i boscos clars i humits de l'estatge montà.

13. *Spiranthes spiralis* (L.) Chevall

Espècie poc comuna, present en prats i pastures de l'estatge montà.

14. *Spiranthes aestivalis* (Poirot) L.C.M. Richard

Espècie citada, al Ripollès, de la Vall de Camprodon (Cadevall, 1913-37) i de la Vall de Ribes (Cadevall, 1897; Vayreda, 1881). No l'hem trobada en tota la comarca ni ha estat citada recentment; de fet, a Catalunya és molt rara.

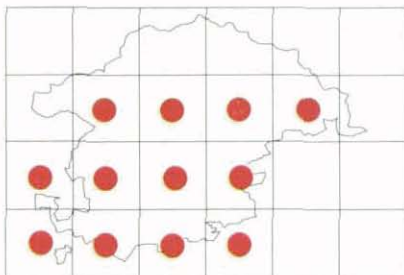
15. *Goodyera repens* (L.) R. Br. in Aiton

Al Ripollès no es va trobar fins a principi del 1990, en una pineda de pi roig a la Vall de Ribes (Garcia, 1991); més recentment ha estat trobada al solell del bosc de Planoles (J. Carreras, com. pers.) DG 28. Nosaltres no l'hem pogut veure.

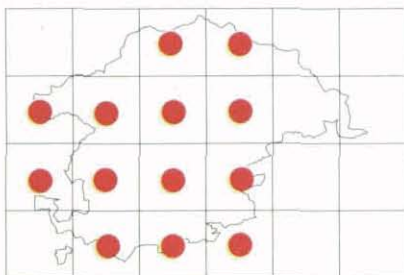
16. *Platanthera bifolia* (L.) L.C.M. Richard

Espècie molt estesa pel sector meridional de la comarca, fins gairebé als 1500 m d'altitud, sobretot en prats i boscos clars.

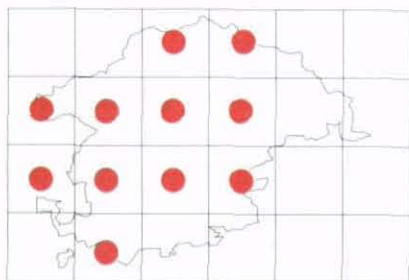
17. *Platanthera clorantha* (Custer) Reichenb. in Moessler

Espècie menys abundant que l'anterior i més localitzada, també en boscos clars i prats humits. Pot arribar fins als 2000 m d'altitud.

18. *Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br. in Aiton

Espècie que trobem en prats i boscos humits; és localment força abundant.

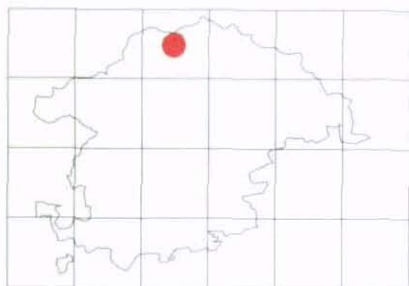

19. *Gymnadenia odoratissima* (L.) L.C.M. Richard

A Catalunya és molt rara; ha estat citada del Ripollès al quadrat DG 38 (Bolòs *et al.*, 1998; Sanz i Nuet, 1995), a més es coneix a l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell i el Berguedà.

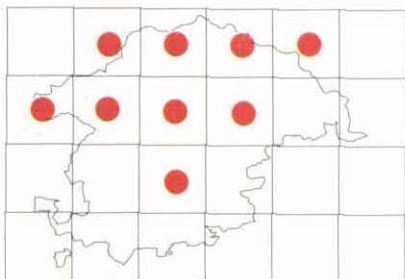
20. *Pseudorchis albida* (L.) A. et D. Löve

Espècie només present als Pirineus, per sobre dels 1850 m d'altitud. Al Ripollès únicament l'hem trobat als voltants de Núria, i per sobre dels 2050 m d'altitud, en dues úniques localitats amb molt pocs exemplars, on va ser descoberta per J. Vigo (Vigo, 1983). També ha estat citada d'Ulldeter (Rosell *et al.*, 1984).

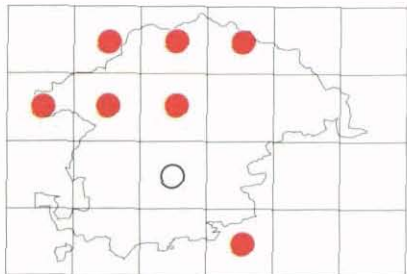
21. *Nigritella nigra* (L.) Reichenb. f. ssp. *nigra* (nigritel·la)

Espècie molt estesa per prats i pastures montans, subalpines i alpines de la comarca, per sobre dels 1300 m d'altitud. Si bé la varietat més comuna i abundant és la de flor morada gairebé negra, en algunes localitats de la Vall de Ribes n'hem trobat exemplars de flor groga.

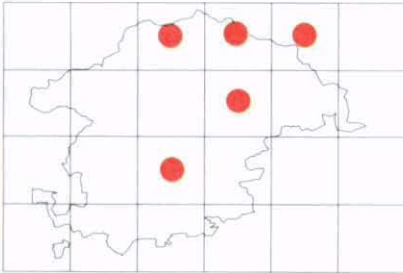
22. *Coeloglossum viride* (L.) Hartman

Espècie relativament comuna, amb poblacions abundants, en prats de l'estatge subalpí i montà de la comarca, entre 1000 i 1500 m d'altitud.

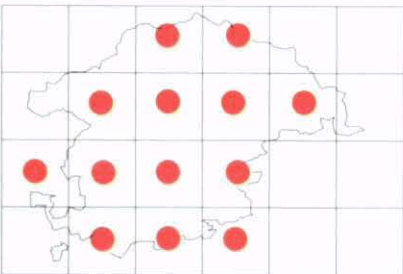
23. *Orchis sambucina* L., *Dactylorhiza sambucina* (L.) Soó

Espècie força comuna als Pirineus però més aviat localitzada al Ripollès. Viu en prats humits de l'estatge subalpí i montà de la comarca, amb exemplars de flor vermellosa i de flor groga.

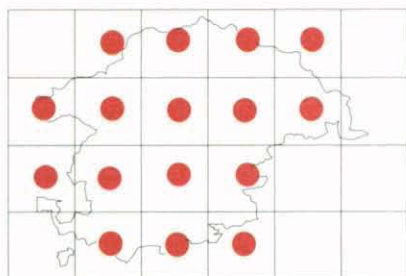
24. *Orchis maculata* L., *Dactylorhiza maculata* (L.) Soó

Espècie força estesa, que creix en sòls humits, molleres i vores de rierols dels estatges montà i subalpí.

25. *Orchis majalis* Reichenb., *Dactylorhiza majalis* (Reichenb.)

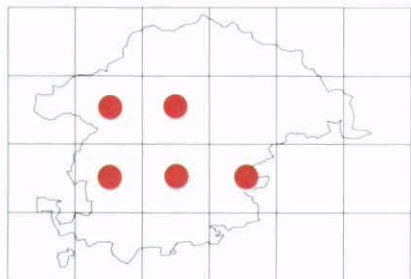
Una de les espècies d'orquídiès més abundants i esteses al Ripollès, sobretot en boscos i prats humits, molleres i jonqueres. Molt variable de formes i colors, pot superar els 2350 m d'altitud.

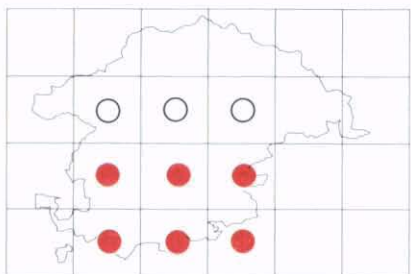
26. *Orchis incarnata* L., *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó

Espècie força rara i localitzada, citada de la Vall de Camprodon, en molleres calcícoles de l'estatge montà (Morer, 1879). També s'havia citat de la Vall de Ribes (Costa, 1877; Sennen, 1929; Cadevall, 1913-37; Bolòs, 1956). Segons Vigo (1983), aquestes citacions no s'han pogut confirmar i els exemplars d'herbari no corresponen a l'espècie, per la qual cosa, almenys per a la Vall de Ribes, en descartem la presència.

27. *Orchis elata* Poiret, *Dactylorhiza elata* (Poiret) Soó ssp. *sesquipedalis*
Al Ripollès hem trobat aquesta espècie de forma localitzada en molleres i jonqueres.

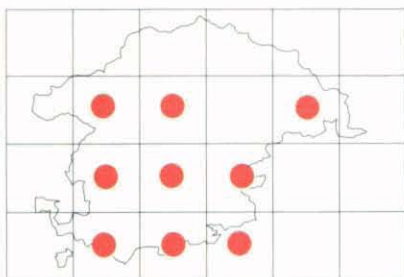

28. *Orchis simia* Lam. (flor del simi)
Espècie present en pastures, sobretot al baix Ripollès.

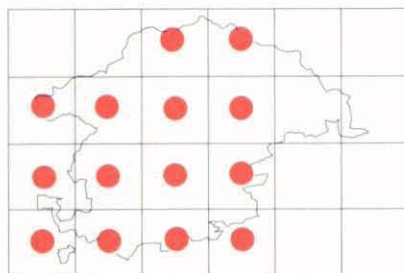
29. *Orchis militaris* L. (orquis militar)

Espècie de distribució semblant a l'anterior, més comuna a les pastures del baix Ripollès.

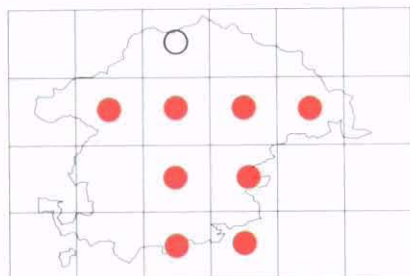
30. *Orchis ustulata* L.

Espècie comuna sobretot a l'estatge montà. Creix als prats, tant en sòls calcaris com silicis.

31. *Orchis coriophora* L.

Espècie que al Ripollès es troba en prats i boscos clars, però de forma localitzada

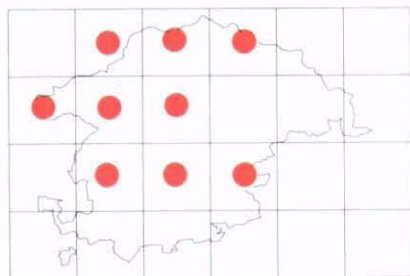

32. *Orchis pallens* L.

Espècie coneguda només de la Vall de Ribes (J. Vigo, 1983). DG 38.

33. *Orchis mascula* (L.) L.

Espècie molt estesa i abundant a tota la comarca, en prats i pastures, sobretot de l'estatge montà, i fins a l'estatge subalpí.

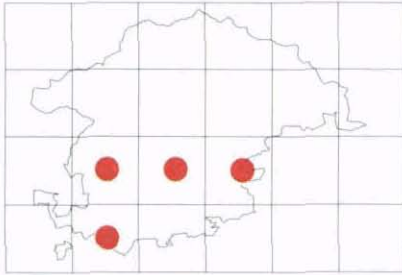

34. *Orchis laxiflora* Lam.

Citada per Morer (1879) de la Vall de Camprodon. Nosaltres, però, no l'hem trobat a la comarca.

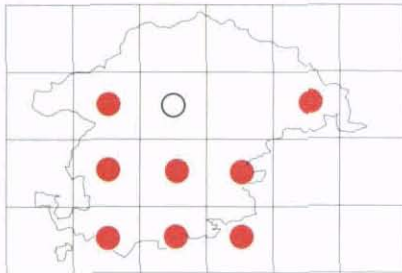
35. *Aceras anthropophorum* (L.) Aiton f.

Espècie molt localitzada, existent només al baix Ripollès. N'hem trobat pocs exemplars en prats calcícoles i vores de bosc. Citada de la Vall de Camprodon per Morer (1879).

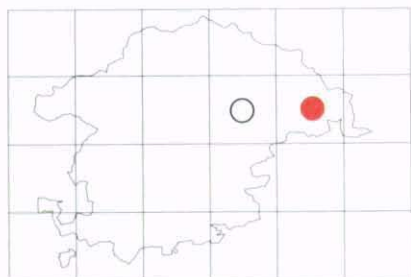
36. *Anacamptis pyramidalis* (L.) L.C.M. Richard

Relativament abundant i estesa per tota la meitat meridional de la comarca, bé que arriba a la Vall de Ribes i en alguns punts de la Vall de Camprodon. Creix en prats de sòls calcaris.

37. *Serapias lingua* L.

Citada per Cadevall (1913-37) i per Morer (1879) de la Vall de Camprodon. Trobada per nosaltres als voltants de Beget (Camprodon), d'on ja havia estat citada per Arnold (1982) i per Viñas (1993), i també a Sant Antoni de Camprodon (J.Vigo, com. pers.).

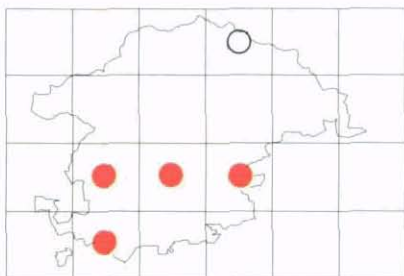
38. *Ophrys sphegodes* Miller, *Ophrys aranifera* Hudson (abellera aranyosa)
Espècie només present al baix Ripollès, en prats calcícoles, pastures i vores de bosc.

39. *Ophrys insectifera* L.,

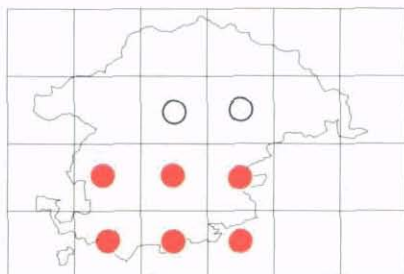
Ophrys muscifera Hudson (mosquera)

L'hem trobat al baix Ripollès, bé que de forma força localitzada i en prats calcícoles i relativament humits. També ha estat citada de la Vall de Ribes (Cadevall, 1913-37, Vigo, 1996) i de la Vall de Camprodon (Sanz & Nuet, 1995).

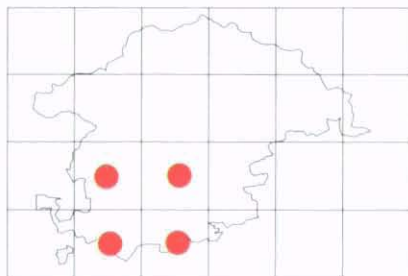
40. *Ophrys apifera* Huds (abellera)

És l'espècie d'abellera més estesa, tot i que a la comarca sobretot és present al baix Ripollès. Hi ha cites bibliogràfiques de la Vall de Ribes i de la Vall de Camprodon. Creix en prats calcícoles, joncades i fins i tot a les jonqueres més humides; també ho fa entremig de les bardisses montanes.

41. *Ophrys scolopax* Cav. (abellera becada)

Una altra de les abelleres que només es distribueixen pel baix Ripollès, de forma força localitzada. Es fa també en prats calcícoles, però més secs que els preferits per altres espècies del gènere. També citada a Morer (1879) de la Vall de Camprodon.

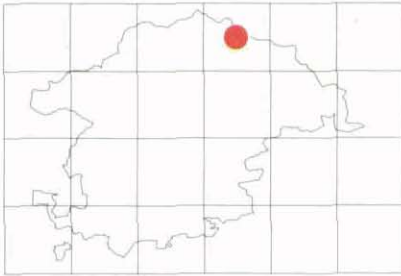

42. *Ophrys bertolonii* Moretti ssp. *catalaunica* (O. et E. Danesch) O. Bolòs et Vigo, *Ophrys catalaunica* O. et E. Danesch (abellera catalana)

Abellera endèmica de Catalunya que es fa a les serralades interiors dels Prepirineus i a la Serralada Pre-litoral. Al Ripollès només l'hem trobada a la part meridional de la comarca, sobretot als voltants de Ripoll i cap a la vall de Vallfogona. En prats calcícoles, joncedes i fenassars.

43. *Corallorhiza trifida* Chatel (coral·lorriza)
 Espècie molt localitzada a Catalunya i que
 vam trobar a la comarca l'any 1986 (Gil *et al.*,
 1987). També es coneix de la Vall d'Aran i del
 Pallars Jussà. L'única localitat on l'hem
 observada correspon a una avetosa molt
 ombrívola, a uns 1900 m d'altitud, a la Vall de
 Camprodon.

Conservació de les orquídiès al Ripollès

Al Ripollès hi ha una gran riquesa d'orquídiès. Segons els anys i amb una climatologia favorable algunes espècies són localment molt abundants. D'altres, però, són molt més rares i es troben al límit de la seva supervivència a la comarca.

Així, una de les orquídiès més rares i localitzades que viu al Ripollès és la sabateta de Venus o de la Mare de Déu (*Cypripedium calceolus*), que només hem trobat en un petit racó de poc més de 50 m² en un peu de cinglera, a la part occidental de la comarca, prop del Berguedà. Aquesta orquídia pateix la pressió tant del bestiar domèstic com dels cèrvids salvatges, que cada any escapen les plantes i impedeixen que es puguin escampar les llavors; amb l'afegit que només ha sobreviscut en un peu de cinglera on s'han produït algunes esclavissades. Tenint en compte que només en floreixen de 5 a 15 peus, caldria intervenir protegint la zona i evitant que el trepig o el bestiar puguin fer-la desaparèixer.

Altres espècies també presenten unes poblacions molt migrades, com *Pseudorchis albida* i *Coralorhiza trifida*, que només es troben en una o dues localitats i que en tot Catalunya són raríssimes.

Agraïments

Agraïm al Dr. Josep Vigo les informacions aportades, així com els comentaris per a la millora del text.

Bibliografia

- Arnold, J.E. (1981). Notas para una revisión del género *Ophrys* L. (Orchidaceae) en Cataluña. *Collect. Bot.*, XII (1): 5-61.
- Arnold, J.E. (1982). Notas sobre la distribución de algunas orquídeas en Cataluña. *Fol. Bot. Misc.*, 3: 67-71.
- Arnold, J.E. (1996). Notas para una revisión del género *Ophrys* L. (Orchidaceae) en Cataluña, II. *Fol. Bot. Misc.*, 10: 85-105.
- Aymerich, P. (2001). Estatus de l'orquídia *Cypripedium calceolus* L. a Catalunya. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.* 69: 25-36.
- Bolòs, O. de (1956). De vegetatione notulae II. *Collect. Bot.* 5 (1): 195-268.
- Bolòs, O. de (1998). *Atlas Corològic de la Flora Vascular dels Països Catalans. Primera compilació general, parts I i II.* IEC, Barcelona.
- Bolòs, O. de & Vigo, J. (2001). *Flora dels Països Catalans. Volum IV (Monocotiledònies).* Ed. Barcino, Barcelona.
- Bolòs, O. de, Vigo, J., Masalles, R.M. & Ninot, J.M. (1993) (2ª ed.). *Flora manual dels Països Catalans.* Ed. Pòrtic, Barcelona.
- Cadevall, J. (1913-37) (amb la col·laboració de P. Font Quer, W. Rothmaler & A. Sallent). *Flora de Catalunya*, vol. V. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- Canals, J., Gil, J. & González, F. (1983). Orquídiades del Ripollès. *El Duc*, Torelló.
- Costa, A.C. (1877). *Flora de Catalunya.* Barcelona.
- Delforge, P. (1994). *Guide des Orchidées d'Europe, d'Afrique du Nord et du Proche-Orient.* Delachaux et Niestlé, SA. Lausanne.

- García, J. (1991). *Goodyera repens* (L.) R. Br. in Aiton als Pirineus Catalans. In: Notes breus sobre la flora dels Països Catalans. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 59: 148-149.
- Gil, J. i González, F. & Casals, P. (1987). Noves localitats catalanes de *Coralorhiza trifida* Chatel. In: Notes breus sobre la flora dels Països Catalans. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 54: 87.
- Lazare, J.J., Miralles, J. & Villar, L. (1987). *Cypripedium calceolus* L. (Orchidaceae) en el Pirineo. *Anales Jard. Bot. Madrid*, 43 (2): 375-382.
- Morer, J. (1879). Apuntes para el estudio de la flora y fauna de la comarca de Camprodon. In: *Historia de Camprodon*. Morer, J. & Galí, D.F. de. Imprempta de P. Casanovas, Barcelona.
- Nuet, J. (1984). Notes sobre la Flora dels Pirineus i els Pre-Pirineus catalans. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 51: 109-116.
- Pujol, R. (1987). *Flors de muntanya*. Ed. Montblanc-Martín, Barcelona.
- Rosell, A., Nuet, J. & Panareda, J.M. (1989). Notes sobre la flora del circ d'Ulldeter (Ripollès). *XXVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos a Sant Joan de les Abadesses*, 1982.
- Sanz, H. & Nuet, J. (1995). *Guia de camp de les orquídiess de Catalunya*. Ed. Montblanc-Martín, Barcelona.
- Sennen, Fr. (1929). Flora de la Vall de Núria i els seus encontorns (in J. Puig: *La Vall de Núria*). Barcelona.
- Vayreda, E. (1881). *Catàlech de la Flora de la vall de Núria*. Barcelona.
- Vigo, J. (1983). El poblament vegetal de la Vall de Ribes, I: Catàleg florístic. *Acta Bot. Barcinon.*, 35: 1-218.
- Vigo, J. (1996). *El poblament vegetal de la Vall de Ribes. Mapa de Vegetació*. Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona.
- Viñas, X. (1993). *Flora i vegetació de l'Alta Garrotxa*. Tesi Doctoral, Universitat de Girona.

